

Ольга Гордійчук,
кандидат філософських наук,
здобувачка кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-4609-9188
farion_o@ukr.net

ВПЛИВ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВЕКТОРІВ «ЗАХІД - СХІД» НА ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ. ПОЛЬЩА&УКРАЇНА

У дослідженні здійснено рефлексію ментального аспекту цивілізаційної приналежності українців, котра визначається не лише географічним розташуванням та історичним досвідом, а й внутрішньою спорідненістю – ціннісним компонентом, співзвучністю ментальних особливостей. Обґрунтовано, що проблема ментальної близькості та цивілізаційної приналежності України є визначальним чинником її зовнішнього курсу. Геополітичне становище України на межі Європи (Заходу) та Азії (Сходу) ускладнює цивілізаційну самоідентифікацію українців. Такі особливості пов'язані, з одного боку, міцними зв'язками з європейськими країнами й фактичною географічною належністю до Європи, а з другого, – близькістю до цивілізації Сходу та тривалим перебуванням під впливом Росії, що зумовило й причетність до азійської цивілізації. Стаття є частиною дослідження елементів західної та східної цивілізацій у парадигмі української ментальності.

Ключові слова: українська ментальність, польська ментальність, цивілізація, ідентичність, «межове» становище.

Olha Hordiichuk. Wpływ wektorów kulturowo-cywilizacyjnych "Zachód-Wschód" na kształtowanie się oraz przemiany mentalności ukraińskiej. Polska&Ukraina.

W pracy podjęto refleksję na temat mentalnego aspektu określania cywilizacji Ukraińców, którą wyznacza nie tylko położenie geograficzne oraz doświadczenie historyczne, ale również wewnętrzne wspólności – wartości, mentalny wizerunek.

Stwierdzono, że kwestia bliskości mentalnej i przynależności cywilizacyjnej Ukrainy jest decydującym czynnikiem w jej kursie politycznym międzynarodowym. Położenie geopolityczne Ukrainy na granicach Europy (Zachód) oraz Azji (Wschód) znacznie komplikuje cywilizacyjną samoidentyfikację Ukraińców. Cechy te wiążą się, z jednej strony, z krajami europejskimi oraz faktyczną przynależnością geograficzną do Europy. Z drugiej – z bliskością do cywilizacji Wschodu i dość długim pobytom pod wpływem Rosji, co doprowadziło do częściowego zaangażowania się w cywilizację azjatycką.

Artykuł jest pierwszą częścią badania elementów cywilizacji zachodniej i wschodniej w paradygmacie mentalności ukraińskiej.

Słowa kluczowe: mentalność ukraińska, mentalność polska, cywilizacja, tożsamość, pozycja "graniczna".

Olha Hordiichuk. The influence of cultural and civilizational vectors "West-East" on the formation and transformation of the Ukrainian mentality. Poland&Ukraine.

The study reflects on the mentality aspect of determining the civilizational affiliation of Ukrainians, as civilizational affiliation is determined not only by geographical location, but also by internal affinity – a value component, the similarity of mentality characteristics.

The issue of mental proximity and civilizational affiliation of Ukraine is a determining factor of its foreign course is substantiated. Ukraine's geopolitical position on the border of Europe (West) and Asia (East) significantly complicates the civilizational self-identification of Ukrainians, as well

as threatens the continued existence of Ukrainian statehood. Such dual features of historical existence are connected, on the one hand, with strong ties with European countries and the actual geographical affiliation to Europe. On the other – with proximity to the East civilization and being under the influence of Russia, which led to some involvement in Asian civilization.

This article is the first part of the study of the elements of Western and Eastern civilizations in the paradigm of the Ukrainian mentality (based on the mentality of Poles and Russians).

The peculiarities of the long history of coexistence-neighborhood of the Polish and Ukrainian peoples, marked by different events, issues of language, religion, rights and borders, joint struggle against external threats, a number of misunderstandings and conflicts that created myths and symbols, historical narratives and features of national identities and mutual perception.

The formation and transformation of the mentality traits of Ukrainians (especially – Western Ukraine) was significantly influenced by the inclusion of Ukraine in the European context, which was carried out largely through Poland is concluded. Ukrainians and Poles have a number of similar features of mentality, among the most significant: individualism, a sense of freedom and independence, courage, sentimentality and emotion, a sense of humor, tolerance.

Today, Poland is an example of a unitary country that purposefully joins the group of the most developed countries in the world, becomes part of a globalized world – is a member of the EU and NATO, but at the same time preserves its traditions and unique identity.

Keywords: *Ukrainian mentality, Polish mentality, civilization, identity, "borderline" position.*

Геополітичне становище України на межі Європи та Азії (Заходу та Сходу) суттєво ускладнює цивілізаційну самоідентифікацію українців, а також становить загрозу для подальшого існування української державності. Допоки Україна не стала самодостатнім суб'єктом міжнародних відносин, вона за своєю суттю буде буферною державою, а відтак – швидше елементом системи балансу сил міжнародного права. Це не лише неприваблива, а й небезпечна позиція, адже за умов зміни моделі регіональних взаємин, саме буферні держави зазвичай стають першими жертвами. Такою є їх розплата за тимчасовий еквілібріум між сильними державами [23, с. 528].

Значимо й досить небезпечну, парадоксальну й трагічну для України тенденцію: історичний пошук нею свого цивілізаційного місця та подальший вектор розвитку в тісній співпраці з Європою чи Росією на практиці виглядає таким чином: на рівні ідеологічних конструкцій та установок вибір найчастіше здійснюється на користь Європи, а в політичній практиці в силу історичних обставин Україна постійно виявляється в «обіймах» Росії. У більшості випадків вибір визначається не інтенціями, а реальністю, насамперед, відсутністю української державності чи її крайньою нестабільністю [22, с. 5]. Дати раду такому історичному «спадку» може допомогти філософське осмислення причин його формування, сучасного стану та можливих векторів розвитку подій, урахування отриманих висновків у державницькій політиці сучасної України, реформуванні основних сфер життєдіяльності тощо.

Значною мірою, зовнішня невизначеність є наслідком відсутності внутрішньої стабільності та міцного політичного, економічного й духовного осердя. Серед основних причин такого стану справ та водночас визначальною рисою української культури й духовного універсуму дослідники називають їх «межовий характер», що витворювався в дихотомії протилежностей, а саму Україну визначають як державу на «стику (зіткненні, розломі, арені протиборства тощо) цивілізацій» між Європою («західною» цивілізацією, «окцидентальною») та Азією («східною», орієнтальною).

Такі двоїсті особливості історичного буття українців зумовлені, з одного боку, міцними зв'язками з європейськими країнами та фактичною географічною належністю до Європи, а з другого, – близькістю до цивілізації Сходу та перебуванням під впливом Росії, що зумовило й причетність до азійської цивілізації [11; 22; 23; 24; 25; 26; 28; 29; 32; 34 та ін.].

Вітчизняний дослідник М. Михальченко для позначення культурно-цивілізаційного стану України як прикордонних територій між цивілізаціями запропонував термін «лімітроф». Він правомірно стверджує, що самовизначення й створення своєї власної локальної цивілізації є досить складним та проблематичним [27, с. 419]. Про те, що Україна належить до «зони міжцивілізаційних збуджень», писав і відомий американський політолог С. Гантінгтон [12, с. 32]. О. Галецький та А. Тойнбі виокремили Україну з російського культурного простору, розглядали її як складову європейської цивілізації [3; 35].

Особливістю становлення української самобутності є й те, що вона формувалася не лише в «точці перетину» Заходу і Сходу, а й Півночі та Півдня (шлях «з варяг до греків»), культури лісу й культури степу, Римської та Візантійської цивілізацій, землеробського й козацького стилю життя, фольклорно-язичницької та християнської культур тощо [24]. Однак історично визначальною та важливою для подальшого майбутнього України є саме система координат «Захід – Схід».

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми Питанню цивілізаційної ідентифікації українців присвячені праці В. Андрущенка, Є. Афоніна, В. Вандишева, В. Воронкової, Т. Воропай, А. Гальчинського, М. Головатого, В. Горбуліна, Я. Грицака, Л. Губернського, М. Козловця, С. Кримського, В. Крисаченка, В. Липинського, І. Лисяк-Рудницького, М. Михальченка, І. Мозгового, Л. Нагорної, О. Пахльовської, М. Поповича, І. Рафальського, П. Сауха, Г. Щокіна, М. Юрія та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, питання цивілізаційної приналежності України, особливо в контексті ментальних характеристик, є неналежно обґрунтованим.

Мета статті є досліджувати вплив західної (європейської) та східної (азійської) цивілізацій на формування й трансформацію української ментальності, з'ясувати, до якої цивілізації більше тяжіють українці ментально. Як **завдання** ставимо перед собою глибше зрозуміти багатогранну парадигму української ментальності, дослідити в ній елементи західної та східної цивілізацій, здійснити компаративний аналіз основних визначальних рис духовного універсуму українців і представників Заходу та Сходу, взявши за основу ментальність поляків та росіян, які відіграли в історії України значну роль.

Виклад основного матеріалу. Для визначення цивілізаційної належності будь-якої країни важливими є низка аспектів, зокрема історичний, геополітичний, ментальний, культурологічний, економічний, лінгвістичний, релігійний. Національна ментальність кожного народу є унікальною та неповторною, сформованою історично в певній спільноті на певній території, містить у собі як специфічні, так і загальнолюдські цінності. Однак, як зауважив А. Гуревич, представники народу не усвідомлюють і не відчують цих особливостей та обмежень, оскільки вони перебувають «усередині» цієї даної ментальної та культурної сфери. «Суб'єктивно» вони відчують себе вільними, «об'єктивно» ж вони їй підпорядковані [20, с. 51].

Компаративний аналіз кількох ментальностей дозволяє визначити й виокремити особливі для кожного народу характеристики. Про перспективність та доцільність цього методу пише в працях й дослідниця української ментальності І. Грабовська. Вона стверджує, що плідним є, насамперед, пошук відмінностей та аналогій між ментальностями українців з одного боку, а з другого – поляків та росіян, як етнічних спільнот, що відіграли в історії України вирішальну роль [17, с. 6]. Дослідження та ґрунтовний аналіз процесів формування української, польської, російської ментальності, їх трансформації в конкретний історичний період дозволяє дізнатись про причини певних суспільно-політичних та культурних явищ, розширити контекст сприйняття й потрактування особливостей психо-поведінкових реакцій, відмовитись від ментальних стереотипів [16], які досить часто об'єктивно неправдиві, заважають порозумінню між народами, ускладнюють ефективну комунікацію.

Питання ментальної близькості та цивілізаційної належності України є визначальним чинником її зовнішнього курсу. У цьому контексті варто додати, що до подій 2013–2014 рр. (революція Гідності, анексія Криму, військова агресія Росії та ін.) значна кількість

дослідників були прихильниками багатовекторної політики нашої держави, розглядали як мінімум три варіанти подальшого розвитку України: 1) євроцентристську орієнтацію з поступовим входженням до ЄС за допомогою регіональних альянсів з Польщею, Чехією, Угорщиною та іншими європейськими країнами; 2) євразійську орієнтацію – зміцнення політично-економічної співпраці з Росією, Казахстаном, середньоазійськими та кавказькими державами; 3) власний незалежний шлях з орієнтацією на світові центри економічного розвитку [19].

Представники української еліти, патріотично налаштовані державні діячі у своїй переважній більшості підтримують перший варіант – проєвропейську орієнтацію та вступ України до НАТО не лише через спільні цінності й можливі перспективи, а й щоб захистити державну територіальну цілісність. Є й досить відчутна когорта прихильників проросійського курсу, хоча історично ті політики, що обирали проросійський курс, своєю діяльністю фактично позбавляли Україну поступу та можливості державницького розвитку, прирікаючи її на нові випробування й кризи від загарбницької експлуатаційної політики царської, імперської, радянської та сучасної авторитарної Росії.

З часу проголошення незалежності України питання її зближення з Європою – це українське «бути чи не бути» [30, с. 172]. І те, що збереження української державності та розвиток усіх сфер суспільної життєдіяльності можливий у спільноті високорозвинених демократичних європейських країн є очевидним фактом для всіх, хто раціонально та зважено оцінює історичний досвід й загрози з боку Росії. Численні об'єктивні докази підтвердження цілеспрямованого руху Росії щодо повернення України у сферу свого впливу аж до цілковитого поглинання на широкій базі системного аналізу українсько-російських відносин наводить В. Горбулін у монографії «Без права на покаяние» [14].

Українські реалії: строкатий національний контингент та різний розвиток історико-географічних регіонів, низький рівень критичного мислення, політичної свідомості та культури значної частини населення, пануючі стереотипи та колосальний маніпуляційний вплив з боку проросійських сил змушують українців знову й знову доводити свою окремішність та самотність, а отже, право самостійно творити власну подальшу історію.

Саме тому вважаємо актуальним та необхідним обґрунтування більшої наближеності українців саме до європейської цивілізації, аніж до азійської.

Основні висновки нашого дослідження ґрунтуються на працях європейських, переважно польських, вчених, на результатах соціологічних досліджень, на думках поляків, опублікованих у ЗМІ, а також на власному досвіді спілкування з представниками польського народу під час навчання автора цієї статті в Польщі завдяки участі у стипендіальній програмі «Kirkland Research» (2019–2020 рр.). Саме ця програма вможливила більш об'єктивну філософську рефлексію ментальності поляків, що в європейських наукових колах не є такою популярною, як в українських чи російських. Польські дослідники переважно оперують категорією «tożsamość», що відповідає українському терміну «ідентичність».

Маємо підстави говорити не лише про вплив польської ментальності на українську, а й про їх взаємовплив. Хоча слід визнати, що з часу занепаду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (XIII ст.) і аж до початку XXI століття це не були рівноправні відносини. Польща є західною сусідкою України, частина українських земель тривалий час перебувала в складі Речі Посполитої. Тож, країни мають тісні політичні, економічні, культурні, міжродинні зв'язки, загалом – дружні стосунки, однак є й певні історичні конфлікти, дискусійні питання та непорозуміння.

У попередніх дослідженнях ми з'ясували визначальні риси ментальної парадигми поляків, обґрунтували, що серед основних конструктивних рис насамперед можна виокремити: патріотизм та мужність, глибоке почуття свободи та незалежності, наполегливість, розвинене почуття честі й обов'язку, релігійність, культивування сімейних традицій та підтримку тісних контактів між членами сім'ї, ввічливість, дотепність, толерантність [5; 6, с. 43].

Серед ментальних рис поляків, які, залежно від завдань чи життєвих обставин, можна по-різному інтерпретувати: сентиментальність та емоційність (особливо в східній частині Польщі), індивідуалізм, консервативні погляди та прихильність до традицій. Серед деструктивних рис польської ментальності можемо виокремити такі: схильність до розбіжностей та суперечок; низьку здатність до консенсусу; відсутність довіри до себе та до інших людей, установ та організацій; дефіцит доброзичливості щодо до себе й інших; скарги, невдоволення, відчуття пасивного сприйняття дійсності в поєднанні з фаталізмом; переконаність у змові проти поляків; виховання в душі минулого та постійне звернення до нього (ця особливість, більш характерна для старших поколінь поляків) [6, с. 44].

Порівняння польської та української ментальності дозволяє виявити такі спільні їх риси, як індивідуалізм, почуття свободи та незалежності, мужність, сентиментальність та емоційність, почуття гумору, толерантність.

Що ж до польсько-української інтеракції, можна виокремити три основні аспекти впливу на формування й трансформацію ментальних рис українців:

1. Через Польщу Україна входить в європейський контекст. Польща географічно є частиною Європи, має європейські корені та традиції. Завдяки сусідству й такому історичному розташуванню країн через Польщу до України протягом всієї історії її існування потрапляли європейські ідеї, настрої, пам'ятки матеріальної й духовної культури і т. ін. Представники української інтелігенції та політичної еліти, зокрема, часів Середньовіччя та Гетьманщини, навчалися в Польщі й інших європейських країнах, долучалися до європейського контексту та несли отримані моделі світосприйняття й світоперетворення в Україну.

У наукових працях з історії України М. Грушевський акцентував увагу на тому, що українці культурно (а по суті – ментально) є близькими до європейської культурної цивілізації. Цей потяг є природним, оскільки базується на внутрішній спорідненості. Зв'язки заможних українців з польською шляхтою, на його думку, сприяли формуванню високого рівня власної гідності та шанування гідності й освіченості інших, дотриманню правил етикету та гарних манер тощо. Такі риси германської ментальності, як солідність, діловитість, любов до комфорту, чистоти та затишку теж є притаманними українцям (і суттєво меншою мірою виражені в російській ментальності). З романським світосприйняттям співзвучне бажання українців прикрасити навколишній простір, зробити його більш яскравим та мальовничим, а також притаманний погляд на життя [18, с. 147].

Тісний зв'язок між Україною й Польщею красномовно засвідчують і заклики В. Липинського в «Листах до братів хліборобів»: будуючи самостійну Україну, потрібно «одрізати пуповиння од своєї матері: Заходу і Польщі (...), одсепаруватися від Польщі, але так, щоб не втопитися в руськім морі» [24, с. 115].

Загалом тривала історія співіснування польського та українського народів позначена різними за змістом подіями, питаннями мови, релігії, прав та кордонів, спільною боротьбою із зовнішніми загрозами (наприклад, монголо-татарськими навалами в XIII–XV століттях), низкою непорозумінь та конфліктів, що витворили певні міфи та символи, історичні наративи, а також особливості національних ідентичностей та взаємного сприйняття. Варто додати, що на польсько-українські стосунки суттєво (переважно негативно) впливала й близькість більш впливових держав Росії, Австрії та Прусії [31].

Події XX століття були особливо складними та трагічними як для українського, так і для польського народів, вони стали частиною колективної пам'яті, відобразилися в ментальній парадигмі. Перша світова війна для обох народів пов'язана з боротьбою за незалежність; події міжвоєнного періоду, а особливо під час та після Другої світової війни, породили нові ускладнення й неоднозначні трактування постатей та подій, що й досі викликають гострі емоційні реакції з обох боків, впливають на політичні відносини.

Ґрунтовне дослідження змісту, причин та наслідків польсько-українських конфліктів представлено, наприклад, у працях М. Сивіцького [9, с. 33]. Зокрема, науковець наголошує

на небезпечній обтяженості стереотипізованими образами як українського, так і польського суспільств. Він зазначає, що давні стереотипи щодо українців як меншовартісної нації, «українця-різуна» з часів козацтва ще більше зміцніли після знищення в 1939 році польської державності [9, с. 320]. Дослідниця О. Каліщук також констатує, що ескалацію польсько-українських етнічних конфліктів спричиняють стереотипні уявлення й ментальні особливості обох народів, а джерела їх напруги переважно лежать у важко змінюваній емоційно-чуттєвій сфері [21].

У 1991 році Польща першою визнала незалежність України, а в наступному – 1992 – держави підписали Угоду про добросусідство, дружбу та співробітництво. Тож з цього часу Польща й Україна сприймають одна одну як стратегічні партнери. На початку XXI століття в обох державах відбулися кардинальні внутрішні політичні, економічні та духовно-культурні зміни. І процеси трансформації тривають. При цьому слід зазначити, що Польща у своєму розвитку суттєво випереджає Україну, як наслідок – масовий потік українців-заробітчан до Польщі й далі в Німеччину, Чехію та інші країни. Як слушно зауважує А. Гетьманчук, «саме Польща останніми роками стала для близько півтора мільйона українців тією Європою, якої українці ще не дочекалися тут, в Україні» [13]. Водночас, саме Польща є чи не найбільш зацікавленою державою в успішному розвитку України, її євроінтеграції, оскільки розуміє небезпеку поглинання нашої країни Росією. Тому закономірно, що Польща є основним партнером України в питаннях Європейської інтеграції, виступає адвокатом українських інтересів у цій організації. Вона реалізує низку освітніх проектів, фінансує програми обміну досвідом у всіх можливих сферах життєдіяльності. Така підтримка дає змогу українцям не лише отримувати нові знання та навички, розширювати світогляд, а й переосмислювати власні екзистенціали, поступово позбуватися ментальної «зашореності» – стереотипів, упереджених суджень, звичних психо-поведінкових реакцій на певні подразники.

Нинішні складності у взаємостосунках з українцями для значної частини поляків пов'язані з розв'язанням суперечок минулого. Досить часто замість творення та зміцнення надійного безпекового альянсу зі стримування Росії, українці та поляки знову й знову дискутують про могили та про тих, кого вже давно немає. Складається враження, що для поляків «мертвий Бандера страшніший і небезпечніший, ніж живий Путін, а все українське враз автоматично стало для багатьох поляків «бандерівським»» [13]. Такі суперечності між українцями й поляками, є, на нашу думку, вигідними насамперед проросійським силам, які не зацікавлені у зміцненні польсько-української співпраці та європейській інтеграції України, тож регулярно «підливають масла у вогонь».

2. Польща, як і Україна, є країною територіально неоднорідною в розрізі економічного, політичного та культурного розвитку. Однак, що дуже важливо, є унітарною країною з єдиною польською мовою та католицькою вірою. На наш погляд, одна з основних причин – ментальні особливості жителів регіонів цих країн.

Польщу (як і Україну) можна умовно розділити на кілька частин, котрі суттєво різняться між собою відповідно до економічного та духовного розвитку: Захід та Схід. Трапляється й поділ на три частини (А – Захід, В – Схід, С – Південь). Переважно цей поділ зумовлений історичними причинами. Значний вплив на польські землі здійснило тривале правління трьох імперій (з 1772 по 1917 рр.): Пруської (західна частина Польщі), Російської (схід) та Австрійської (південь) [4, с. 7].

Найбільш економічно розвинутою була та залишається центральньо-західна частина Польщі – Великопольське воєводство. Зокрема, тут діють потужні промислові центри, що тісно співпрацюють з Німеччиною. Наслідки такої співпраці не лише економічні, а й культурні, вони відобразилися й у ментальних особливостях. Поляки, котрі проживають на цих територіях, більш заможні, ментально ближчі до Західної Європи: більше цінують пунктуальність, важку працю, активність та відповідальність.

Східна частина Польщі була крайньою західною частиною Російської імперії, що лежала на периферії, тому не користувалася ні економічною, ні будь-якою іншою підтримкою,

навпаки здійснювалася політика русифікації, насаджувалися російські зразки та моделі діяльності в різних сферах життя. Жителі цих територій мають подібні до українців ментальні риси: романтичність та мрійливість, набагато нижчий рівень суспільно-політичної активності та добробуту, ніж у західній частині Польщі.

У польському суспільстві досить поширена думка, що Польща А збирає плоди політичного та економічного розвитку, а Польща В потопає в безробітті, стагнації та жалості до себе. Подібні стереотипні міркування хоч і дещо перебільшені, однак мають і певні підстави, котрі можна простежити як за економічними показниками, так і зовнішньо, порівнюючи зовнішні вияви добробуту, подорожуючи із заходу на схід країни [4].

На теренах Австрійської імперії польське суспільство мало більше сприятливих можливостей для розвитку культури та збереження народної ідентичності порівняно з іншими частинами; особливо цим скористалися представники інтелектуальної еліти. Отож, південна частина Польщі характеризується більшою схильністю до духовного життя, зануренням у світ культури (Краків вважається культурною столицею Польщі).

На підставі емпіричного дослідження політичної поведінки польських історичних регіонів з різним політичним кліматом – Малопольщі, Західних та Північних територій Т. Зарицький дійшов висновку, що «на політичні та інші рішення, що приймає людина, суттєво впливають інші члени спільноти, тож у результаті маємо своєрідні групові рішення, передумовою яких є знання та досвід, накопичені попередніми та нинішнім поколіннями» [10, с. 162]. Знання та досвід, на які вказує дослідник, значною мірою визначаються ментальними особливостями. Західна, Центральна та Східна Україна також мають різний історичний досвід, відтак – суттєві ментальні відмінності, що серед іншого виявляється й у голосуванні під час виборів.

3. Для українців Польща є прикладом країни, що цілеспрямовано впливається у світову спільноту розвинених країн, стає частиною глобалізованого світу. Вона є членом ЄС та НАТО, однак одночасно ревно береже свої традиції й унікальне неповторне обличчя.

Польський народ має багатогранний досвід подолання суспільних криз та потрясінь, перебування під владою інших країн. ХХ століття було періодом внутрішніх та зовнішніх трансформацій, активної участі у двох світових війнах, боротьби за незалежність, перебування під впливом Радянського Союзу та фундаментальних перетворень після його розпаду. Успішність польського реформування наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. засвідчили вступ до ЄС та НАТО. Наразі Польща продовжує свій розвиток та історичний поступ.

Важливою особливістю є те, що Польща не була членом СРСР, як Україна, її перебування у сфері політичного впливу СРСР мало, щонайменше, дві суттєві відмінності від України, які вплинули на подальший розвиток:

а) релігія загалом та костел як інститут не були заборонені радянською владою. Важко переоцінити значення католицької віри для польського суспільства. Діяльність релігійного інституту була дуже важливою для збереження польської ідентичності й традицій загалом, а в Україні та інших радянських державах був запроваджений атеїзм;

б) у Польщі політика колективізації не набула таких масштабів як в Україні, не було трагічних голодоморів.

Цілком можливо, що ці фактори є серед вагомих причин сучасного відставання України від Польщі.

Ми вже досліджували деструктивний вплив комуністичної ідеології на українську ментальність і дійшли висновку, що наслідки настільки руйнівні та глибинні, що й досі перешкоджають активному розвитку українського суспільства, знижуючи рівень ініціативи через часто навіть неусвідомлюване почуття небезпеки для життя, як це було в радянській реальності [15].

У польській ментальності радянські часи теж залишили свій відбиток. Наприклад, польська «мантра» комуністичних часів: «Стоїш ти чи лежиш, тобі належить тисяча злотих» («Czy sięstoj, czy sięł eży, tysiąc złotych ci należy»). У часи панування комуністичної диктатури було не допустимо працювати більше, ніж це було зазначено приписами та

трудовами інструкціями. Як наслідок, радянська система створила робочу силу, орієнтовану на дотримання правил та формальностей без бажання та амбіцій творити нове.

У польському суспільстві, як і в українському, і досі існує проблема відсутності належного рівня розуміння та поваги до чужої приватної власності, що є характерним для пострадянських країн: досить поширеною є позиція «загальне, тобто нічیه» («wspólne, czyli nasze»). Якщо ж ми подивимось на країни зі зрілою демократією, то помічаємо зовсім інший рівень трактування спільної власності – «загальне, тобто наше» [2].

Сучасні спостереження за польською реальністю дають привід для оптимістичних прогнозів: після понад 30 років адаптації ментальність частково змінюється і на польському ринку праці наразі вже нове покоління менеджерів – високоосвічених, амбітних та гнучких молодих людей, що мислять критично та незалежно. Вони не чекають змін, а самі їх продукують [4]. Розуміння, що патерналізм не є дружнім до ринкової економіки, стимулює без зайвих очікувань особисто дбати про добре життя, і це більш характерно для європейців та значно менше для українців та росіян.

Завдяки демократичним реформам і трансформаціям усіх без винятку сфер життєдіяльності, значній підтримці з боку ЄС, рівень достатку польського суспільства за останні тридцять років суттєво зріс. Поляки все більше часу присвячують родині, менше виїждять за кордон у пошуках роботи. Підтвердженням зазначеного є результати загальнопольських соціологічних досліджень [1, с. 10].

Відходить у минуле традиційна польська інтерпретація подій як прийняття минулого та його прогнозування на майбутнє. Консервативні моделі світогляду та життєдіяльності не підтримуються новими поколіннями, які народилися в незалежній Польщі та мають дедалі активнішу життєву позицію, демонструють тенденцію до європейської відкритості та динамізму. Такий перехід від «долі» до «вибору» створює нові можливості [8, с. 244]. Отож, польське суспільство продовжує трансформуватися, цінності інституціоналізуються, альтернативний підхід витісняє фаталізм, що означає активний вибір та розвиток. Полякам загалом удалося поступово відійти від поведінкових патернів ментальності «homo sovieticus», ностальгія за радянською епохою інтерпретується як деструктивні світоглядні пережитки та навіть зрада державних інтересів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Хоча Україна є незалежною державою майже тридцять років, однак питання основного вектору розвитку, орієнтирів та концептуальних ціннісних скрепів суспільства остаточно не вирішено. Це значною мірою зумовлено тим, що Україна протягом століть перебувала під владою та відчутним впливом різних країн, є своєрідним поєднанням західної (європейської) та східної (азійської) цивілізацій, де співіснують різні світоглядні парадигми й системи цінностей. Оскільки ментальність є своєрідним культурно-генетичним кодом цивілізації, компаративний аналіз ментальностей різних цивілізацій дає змогу з'ясувати, яка ж цивілізація є ближчою для українців – західна чи східна.

Серед основних чинників формування та трансформації ментальних рис українців є геополітичне становище, сусідство з європейськими країнами, серед яких Польща історично має найвідчутніший вплив. Саме через Польщу Україна найбільшою мірою входить у європейський контекст. Порівняння основних рис польської та української ментальності виявляє низку спільних рис фундаментального характеру: індивідуалізм, почуття свободи та незалежності, мужність, сентиментальність та емоційність, почуття гумору, толерантність.

Дослідження російської ментальності в контексті європейської, що буде об'єктом аналізу нашої наступної статті, дозволить з'ясувати, до якої ж цивілізації ментально ближче українці – західної (європейської) чи східної (азійської).

Список використаних джерел та літератури

1. Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018, CBOS, Komunikat z badań nr 164/2018, Warszawa 2018. Режим доступу: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF (дата звернення: 05.09.2020).
2. Górecki M. Polska mentalność szlachecko-niewolnicza. Oct 10, 2018, <https://michalgorecki.pl/2018/10/polska-mentalnosc-szlachecko-niewolnicza/> (дата звернення: 16.09.2020).
3. Halecki O. Borderlands of Western Civilization, a History of East Central Europe. New York: The Ronald Press Co, 1952.
4. Hardenfelt M. Charakter narodowy Polaków. Режим доступу: <http://www.polenguide.pl/PolenPL/Mentaliteten%20i%20Polen/index.htm>, (дата звернення: 02.09.2020).
5. Hordiichuk O. Kształtowanie się i transformacja mentalności Polaków po 1989 roku: analiza z perspektywy filozofii społecznej. Konteksty Społeczne. 2020. Vol. 8. Iss. 1. S. 24–47.
6. Hordiichuk O. Mentalność ukraińska a polska: cechy wspólne i różniące. Ukraińska Polonistyka. 2019. № 16. С. 39–48.
7. Korzeniowski K. Mentalność społeczno-polityczna w historycznych regionach. Przegląd Psychologiczny. Poznań: PTP, 2014. T. 57. № 1. S. 51–67.
8. Marianski J. Kryzys moralny czy transformacja wartości s. 243–264. w Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 1999. 423 s.
9. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Warszawa: Tyrsa, 1992–1994. T. 3. 440 s.
10. Zarycki T. Region jako kontekst zachowań politycznych. Warszawa; Wyd. Naukowe Scholar, 2002. 195 s.
11. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність: зб. публіцист. текстів. К.: Смолоскип, 2007. 373 с.
12. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна вітового порядку. Переклад з англійської Н. Климчук. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
13. Гетьманчук А. (2019). Як Україна повертає Польщу. Дзеркало тижня. 2019. № 45. 23–29 листопада. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/international/yak-ukrayina-povertaye-polschu-330618_.html (дата звернення: 11.09.2020).
14. Горбулин В. П. Без права на покаяние. Харьков: Фолио, 2009.
15. Гордійчук О. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців: соціально-філософський аналіз. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2019. № 24. С. 25–31.
16. Гордійчук О. Стереотипи як конструкти сприйняття та потрактування ментальностей різних народів. Практична філософія: Науковий журнал. 2019. № 3 (73). С. 10–17.
17. Грабовська І. Українська ментальність крізь призму ХХ століття. Пам'ять століть. 2000. № ½. С. 3–13.
18. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К.: Т-во «Знання України», 1991. 240 с.
19. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. К.: Знання України, 2002.
20. Гуревич А. Я. Исторический синтез и Школа «Анналов». М., 1991.
21. Каліщук О. Стереотипні уявлення та ментальність як чинник ескалації українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. Краєзнавство. 2013. № 3. С. 55–59.
22. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
23. Козловець М. Схід-Захід: дилема чи проблема українського вибору? Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2009. № 43. С. 3–9.
24. Липинський В. Листи до братів-хліборобів (вступ і перша частина частина). В'ячеслав Липинський та його доба: Книга перша. Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: Темпора, 2010. С. 92–214.
25. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом. Історія філософії України. Хрестоматія: навч. посібник. Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. Київ: Либідь, 1993.
26. Литвин В. Європа чи Євразія? Київ, 2004. 510 с.
27. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? К.: Институт социологии НАНУ, 2001. 440 с.

28. Мозговий І. П. Схід-Захід: дилемма чи проблема українського вектору. Україна в контексті Євроінтеграції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Суми: Вид-во СумДУ, 2005. С. 109–111.
29. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. К.: Фенікс, 1994. 400с.
30. Пахльовська О. Ave, Europa!: Ст., доп., публіц. (1989-2008). К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. 636 с.
31. Польсько-українські відносини: потенціал – більший за проблеми. Від 08.02.2019. Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=polsko-ukrajinski-vidnosyny-potentsial-bilshyj-za-problemy> (дата звернення: 17.09.2020).
32. Рафальський І. Національне державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. Київ-Ніжин, 2016. 480 с.
33. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. Пер. з пол. Є. Петренка. Т.3. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. 432 с.
34. Сюдюков І. (2004). Впродовж століть Україна завжди була невід'ємною частиною Європи. Інтерв'ю з Сергієм Кримським. Війна і мир або «Українці – поляки: брати / вороги, сусіди...». К.: АТЗТ «Українська прес-група», 2004. С. 511–520.
35. Тойнбі А. Постижение истории. М.: Прогресс, 1991. 736 с.

References (translated & trahsliterated)

1. Codzienna aktywność Polaków. Autoportret i obraz środowiska społecznego w latach 1988–2018 [Poles' daily activity. Self-portrait and image of the social environment in the years 1988–2018]. CBOS, *Komunikat z badań*, 164/2018, Warszawa: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_164_18.PDF [in Polish].
2. Górecki, M. Polska mentalność szlachecko-niewolnicza [Polish noble-slave mentality]. Oct 10, 2018, <https://michalgorecki.pl/2018/10/polska-mentalnosc-szlachecko-niewolnicza/> [in Polish].
3. Halecki, O. (1952). *Border lands of Western Civilization, a History of East Central Europe*. New York: The Ronald Press Co. [in English].
4. Hardenfelt, M. Charakter narodowy Polaków [The national character of Poles]: <http://www.polenguide.pl/PolenPL/Mentaliteten%20i%20Polen/index.htm> [in Polish].
5. Hordiichuk, O. (2020). Kształtowanie się i transformacja mentalności Polaków po 1989 roku: analiza z perspektywy filozofii społecznej [Shaping and transforming the mentality of Poles after 1989: an analysis from the perspective of social philosophy]. *Konteksty Społeczne, Vol 8, 1*, 24–47 [in Polish].
6. Hordiichuk, O. (2019a). Mentalność ukraińska a polska: cechy wspólne i różniące [Ukrainian vs. Polish mentality: common and different characteristics]. *Ukraińska Polonistyka, 16*, 39–48 [in Polish].
7. Korzeniowski, K. (2014). *Mentalność społeczno-polityczna w historycznych regionach. Przegląd Psychologiczny* [Socio-political mentality in historical regions. Psychological Review]. Poznań: PTP, T. 57, 1, 51–67 [in Polish].
8. Marianski, J. (1999). Kryzys moralny czy transformacja wartości [Moral crisis or transformation of values] w *Imponderabilia wielkiej zmiany: mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 243–264 [in Polish].
9. Siwicki, M. (1992-1994). *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich* [The history of Polish-Ukrainian conflicts]. Warszawa: Tyrsa, 3, 440 [in Polish].
10. Zarycki, T. (2002). *Region jako kontekst zachowań politycznych* [Region as a context of political behavior]. Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar, 195 [in Polish].
11. Andriychuk, O. (2007). *Ukrayina – Yevropa: testy na sumisnist'* [Ukraine – Europe: compatibility tests]. zb. publitsyst. tekstiv. K.: Smoloskyp, 373 [in Ukrainian].
12. Hantinton, S. (2006). Protystoyannya tsyvilizatsiy ta zmina svitovoho poriadku [Confrontation of civilizations and change of world order]. Pereklad z anhliys'koyi N. Klymchuk. L'viv: Kal'variya. 474 [in Ukrainian].
13. Het'manchuk, A. (2019). Yak Ukrayina povertaye Pol'shchu [How Ukraine returns Poland]. *Dzerkalo tyzhnya, 45*, 23–29 lystopada: https://zn.ua/ukr/international/yak-ukrayina-povertaye-polschu-330618_.html [in Ukrainian].
14. Horbulyn, V. P. (2009). *Bez prava na pokayanye* [Without the right to repent]. Khar'kov: Folyo. [in Russian].
15. Hordiychuk, O. (2019). Vplyv komunistychnoyi ideolohiyi ta radyans'koyi diysnosti na mental'nist' ukrayintiv: sotsial'no-filosofs'kyy analiz [The influence of communist ideology and Soviet reality on the mentality of Ukrainians: a socio-philosophical analysis]. *Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya filososfs'ko-politolohichni studiyi, 24*, 25–31 [in Ukrainian].

16. Hordiychuk, O. (2019). Stereotypy yak konstruktyspryynyattya ta potraktuvannya mental'nostey riznykhnarodiv [Stereotypes as constructs perception and interpretation of the mentalities of different peoples.]. *Praktychna filozofiya: Naukovyy zhurnal*, 3 (73), 10–17 [in Ukrainian].
17. Hrabovs'ka, I. (2000). Ukrayins'kamental'nist'kriz' pryzmu XX stolittya [Ukrainian mentality through the prism of the twentieth century.]. *Pam'yat'stolit'*, 1/2, 3–13. [in Ukrainian].
18. Hrushevs'kyi, M. (1991). *Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut'* [Who are Ukrainians and what do they want.]. K.: T-vo «Znannya Ukrayiny», 240 [in Ukrainian].
19. Hubers'kyi, L., Andrushchenko, V., Mykhal'chenko, M. (2002). *Kul'tura. Ideolohiya. Osobystist': Metodoloho-svitohlyad. Analiz* [Culture. Ideology. Personality: Methodological worldview. analysis.]. K.: Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].
20. Gurevich, A. YA. (1991). *Istoricheskiy sintez i Shkola «Annalov»* [Historical synthesis and the Annales School.]. M. [in Russian].
21. Kalishchuk, O. (2013). Stereotypni uyavlennya ta mental'nist' yak chynnyk eskalatsiyi ukrayins'kopol's'kohoprotystoyannya u roky Druhoi svitovoi viyny [Stereotypical ideas and mentality as a factor in the escalation of the Ukrainian-Polish confrontation during the Second World War.]. *Krayeznavstvo*, 3, 55–59. [in Ukrainian].
22. Kozlovets', M. A. (2009). *Fenomen natsional'noyi identychnosti: vyklyky hlobalizatsiyi: Monografiya* [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization: Monograph.]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka [in Ukrainian].
23. Kozlovets', M. (2009). Skhid-Zakhid: dylema chy problema ukrayins'kohovyboru? [East-West: Dilemma or Problem of Ukrainian Choice?]. *Visnyk Zhytomyrs'kohoderzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 43, 3–9 [in Ukrainian].
24. Lypyns'kyi, V. (2010). *Lysty do brativ-khliborobiv (vstup i persha chastynachastyna). V'yacheslav Lypyns'kyi ta yoho doba* [Letters to the brothers-farmers (introduction and the first part), Vyacheslav Lypynsky and his time.]. Knyha persha. Uporyadnyky T. Ostashko, YU. Tereshchenko. Kyiv: Tempora, 92–214 [in Ukrainian].
25. Lysyak-Rudnyts'kyi, I. (1993). *Ukrayinamizh Skhodom i Zakhodom. Istoriya filozofiyi Ukrayiny. Khrestomatiya* [Ukrainians between East and West. History of philosophy of Ukraine.]. Uporyadnyky M. Tarasenko, M. Rusyn, A. Bychko ta in. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
26. Lytvyn, V. (2004). *Yevropa chy Yevraziya?* [Europe or Eurasia?]. Kyiv [in Ukrainian].
27. Mikhal'chenko, N. (2001). *Ukrainskoye obshchestvo: transformatsiya, modernizatsiya ili limitrof Yevropy?* [Ukrainian society: transformation, modernization or Europe's limitrophe?]. K.: Institut sotsiologii NANU [in Russian].
28. Mozhovyy, I. P. (2005). Skhid-Zakhid: dylemachy problema ukrayins'kohovektoru. Ukrayina v konteksti Yevrointehratsiyi [East-West: dilemmas problem of the Ukrainian vector. Ukraine in the context of European integration]. *Materialy mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi. Sumy: Vyd-vo SumDU*, 109–111 [in Ukrainian].
29. Pavlenko, YU. V. (1994). *Peredistoriya davnikh rusiv u svitovomu konteksti* [Prehistory of the ancient Rus in the world context.]. K.: Feniks [in Ukrainian].
30. Pakhl'ovs'ka, O. (2008). *Ave, Europa!* [Ave, Europa]. St., dop., publits. (1989-2008). K.: Univ. Vyd-vo PUL'SARY [in Ukrainian].
31. *Pol's'ko-ukrayins'ki vidnosyny: potentsial – bil'shyi za problemy* [Polish-Ukrainian relations: the potential is greater than the problems]. Vid 08.02.2019: <https://www.prostir.ua/?news=polsko-ukrajinski-vidnosyny-potentsial-bilshyj-za-problemy> [in Ukrainian].
32. Rafal's'kyi, I. (2016). *Natsional'ne derzhavne samovyznachennya Ukrayiny: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vplyvy* [National state self-determination of Ukraine: internal factors and external influences]. Kyiv-Nizhyn [in Ukrainian].
33. Syvits'kyi, M. (2005). *Istoriya pol's'ko-ukrayins'kykh konfliktiv* [History of Polish-Ukrainian conflicts]. Per. z pol. YE. Petrenka. T.3. K.: Vyd-vo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
34. Syundyukov, I. (2004). *Vprodovzh stolit'Ukrayina zavzhdy bula nevid'yemnoyu chastynoyu Yevropy. Interv'yuu z Serhiyem Kryms'kym, Viyna i myr abo «Ukrayintsi – polyaky: braty/vorohy, susidy...»*. [For centuries, Ukraine has always been an integral part of Europe. Interview with Serhiy Krymsky, War and Peace or «Ukrainians are Poles: Brothers / Enemies, Neighbors»]. K.: ATZT «Ukrayins'ka pres-hrupa», 511–520 [in Ukrainian].
35. Toynbi, A. (1991). *Postizheniye istorii* [Comprehension of history.]. M.: Progress [in Russian].